

УДК 159.964.32;398.21:727.022.82

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНСЬКИХ КАЗКОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ

Карпенко С.Д.

Білоцерківський національний аграрний університет

Досліджено вплив надбань психологічної школи на формування едиційної практики українського казкознавства. На прикладі напрацювань О. Потебні, М. Грушевського, Ф. Колесси простежено динаміку вивчення певних теоретичних питань української народної казки на зрізі мова/культура/народ, враховуючи надбання психологічної школи у європейському контексті. Акцентовано на сучасному стані досліджень з етнопсихології в Україні та вказано їх напрями, зокрема проблематику вивчення казки психологічними методами. Прослідковано генезу української психологічної школи упродовж двох століть з метою ствердження актуальності етнопсихологічних підходів для українського казкознавства. Узагальнено теоретичні та едиційні надбання гуманітаристики з метою подальшого розвитку етнопсихологічних підходів до вивчення народної казки.

Ключові слова: українська народна казка, казкознавство, психологічна школа, О. Потебня, архетип, етнопсихологія.

Постановка проблеми. Народна казка у нашому сьогоденні лишається об'єктом і предметом вивчення багатьох аспектів національної культури. Психологічний аспект дослідження казкового епосу є необхідною частиною у структуруванні поглядів на фольклорну традицію загалом та розуміння казкових образів-символів як елементів етносвідомості. Існування психологічних підходів до вивчення народної казки є досить давнім та в українській фольклористиці лише у наш час заговорили про психологічну школу, що має значні теоретичні напрацювання, зокрема у студіях О. Потебні [17, 18, 19, 20], М. Грушевського [4], Ф. Колесси [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх публікацій українських казкознавців-психологів варто згадати дисертаційні дослідження української народної чарівної казки, що досить легко піддалася класифікації персонажів за архетипами свідомості. Зокрема, психоаналітичного аспекту у народній казці торкнулася О. Тиховська [27], антиномії етнопсихологічних категорій «свій»/»чужий» у казковому просторі розглянула О. Олійник [15], культурні стереотипи в народній казці вивчала Н. Годзь [3], міфопоетичне відтворення у казці архетипу простежила О. Колесник [10]. Теоретичні положення психологічної школи в українській фольклористиці нині постають у працях М. Наєнка [14], М. Дмитренка [8], В. Давидюка [5], В. Романця [25] та інших. За висновками теоретиків, роль психології у фольклористиці обумовлена вирішенням наступних питань: 1) самопізнання етносу, народу, нації; 2) пізнання чужих народів для встановлення міжкультурної та міжетнічної комунікації; 3) здійснення психологічного впливу одного народу на інший у процесі плину історії людства. На підставі досліджень М. Дмитренка [8] про О. Потебню як основоположника психологічної школи в українській фольклористиці, можемо говорити про філолого-психологічну або етнопсихолінгвістичну школу О. Потебні.

Вітчизняними психоаналітиками (В. Андросова, І. Бех, Л. Виготський, Л. Гурович, І. Ельконін, О. Запорожець, Г. Леушина, О. Соловійова, Н. Циванюк) обґрунтовано дидактичний аспект казки, зокрема, особливості сприйняття і розуміння казкового змісту дітьми. Також здійснено спробу

розшифрування чарівної казки за теоріями сновидіння З. Фрейда та К. Юнга (О. Тиховська [27]).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на множинну працю з цієї проблематики, на жаль, українське казкознавство не має окремого дослідження про вплив психологічної школи на його генезу та едиційну практику. Пропонована стаття має на меті окреслити ті основні надбання школи, що стали вагомими при вирішенні важливих для казкознавства проблем. Зокрема, вивчення казки як народної духовності, етнічної самосвідомості, психічного та психологічного дозрівання нації, а також розгляд та розуміння персональної системи казки на рівні архетипів свідомості. Завдання етнопсихології частково вирішуються саме через вивчення народної казки, сприйняття її природи як джерела творчої уяви, а окремих компонентів як архетипів.

Виклад основного матеріалу. Бурхливий розвиток етнографії, психології, мовознавства, що спостерігався у середині XIX ст., призвів до відокремлення етнопсихології в самостійну науку. Вивчаючи відображення спільних психічних законів і закономірностей духовного життя людства на основі мови, магії, ритуалів, обрядів, звичаїв, фольклорної творчості, представники психологічної школи з'ясували еволюцію світогляду людей і народів, психологію творчості, шляхи самореалізації особистості через мовну, комунікативну та колективно-творчу діяльність як спосіб входження до ширшої спільноти – народу і людства [8, с. 362-363]. Яскравим представником і засновником української психологічної школи був О. Потебня, який у своїх працях обстоював думку про вияв духу народу через його психологію, етнічний характер, зумовлений розвитком нації. Розмірковуючи над питаннями взаємопородження мови та фольклору, О. Потебня у працях «Про міфічне значення деяких обрядів та повір'їв» [20], «Думка і мова» [18], «Із записок по теорії словесності» [17] та ін. обґрунтував закономірності розвитку цивілізації, психологію народу й індивіда, психологію творчості, випередивши чимало ідей представника європейської психологічної школи В. Вундта, автора десяти томної «Психології народів» [32] та психоаналітичні здобутки З. Фрейда [30], що з'явилися на початку XX ст.

У праці «Думка і мова» [18] О. Потебня розглянув мову як творчий процес, обумовлений складними етнопсихічними зв'язками, коли кожен індивід усвідомлює себе як частину від цілого, а це ціле – народ – своєю мовою передає свій психічний стан по-різному у різні історичні часи. За таких умов народна творчість починається вже із консолідації першотворця (як автора певного слова) та етносу, що приймає творіння і користується ним, називаючи певну реалію саме такою лексемою. Слово утворюється на підставі суб'єктивного сприйняття і є відбитком не самого предмета, а його відлунням у душі. «Фольклорні твори живуть у віках не тільки заради свого буквального смислу, а й заради того змісту, що може бути в них внесений (виявлений)» [18, с. 130]. Саме тому в мові можемо спостерегти душу народу або його дух. Поняття душі народу, використане О. Потебнею, стало основою етнопсихологічного вчення та способом узагальнення багатьох психологічних явищ духовної культури. Оскільки в будь-якому об'єктивному сприйманні є домішок суб'єктивного, то окрему людську особистість можна вважати особливим поглядом на світ. Мова – це перехід від несвідомого до свідомого. Народна поетична мова є тим духом народу, який вирізняє його серед інших, конкретизуючись у віруваннях, звичаях та традиціях, що кліщуються у різних народнопоетичних жанрах, зокрема й у народній казці.

Йдучи за хибними поглядами романтиків на народну творчість як на тимчасове явище, у XIX ст. часто лунали песимістичні міркування про занепад народної поезії. Нерозуміння культурними діячами психології власного народу вилилося у заяви про «не поетичність нашого часу» (Ф. Буслаєв), про згасання народної творчості, «аристократизацію» творчого середовища (Г. Штайнталь, Ф. Фішер, М. Костомаров, О. Пипін, О. Афанасьєв, П. Куліш, О. Русов та ін.), що були зустрінуті О. Потебнею з осудом. Зокрема, німецький професор Ф. Фішер, автор багатотомної праці «Естетика, або наука про прекрасне», вважав, що фольклор гине, як тільки простої людини торкається цивілізація. В «Етюдах із літературних взаємин українсько-польських» О. Пипін навів думку П. Куліша про те, що «дух народу ослаб... і відродився в освіченому, невеликому прошаркові суспільства... Ми і народ – одне й те ж саме, але тільки він з його усною поезією засвідчує в духовному житті перший період освіченості, а ми – початок нового, вищого періоду» [8, с. 274-276]. Вважаючи поезію, як і мову, явищем, що перебуває в постійному русі, розвитку, становленні, О. Потебня глибоко усвідомлював: про занепад поезії можна говорити лише в тому сенсі, що народ, поки живий, безперервно переробляє мову, поезію, застосовуючи їх до мінливих потреб життя, а тому поезія живе «скрізь щогодинно і щохвилино, де говорять і думають» [17, с. 59]. Саме з такого розуміння суті творчості як діяльності (або точніше: безперервної творчості як безперервної діяльності) сформувалися концепційні погляди О. Потебні на традицію не як на шаблон, раз і назавжди щось дане, а як на стійкий художній конденсат, в якому, як і в мові, якщо розглядати досить тривалі періоди, все рухливе, і ніщо не завершене.

Майже одночасно із О. Потебнею, у працях європейських психоаналітиків (М. Лацарус, Г. Штейнталь) йшлося про виокремлення психології народів як особливої галузі психологічних знань. Пізніше, у десяти томній праці «Психологія народів» В. Вундт [32] вказав на можливість існування національної психології як продовження та поглиблення індивідуальної психології, підкреслюючи, що психологія народів – це наука про душу народу, яка виявляється в мові, міфах, звичаях, етиці, моралі, релігії. В його думках поширене на заході поняття «дух народу» замінено на «душа народу», що точніше обумовлювало предмет дослідження. Адже душа народу не існує поза індивідами, не є безтілесною. Перегукуючись у поглядах з О. Потебнею, дослідник стверджував, що спільне життя індивідів, їх взаємодія між собою повинна породжувати нові явища зі своїми законами, які хоча не суперечать законам індивідуальної свідомості, але й не зводяться до них. Основні положення західних етнопсихологів знайшли продовження у теорії психології мас, що з'явилася у XIX ст. і ґрунтувалася на ідеї співвідношення індивіда та соціального середовища (Г. Лебон, Е. Дюркгейм). Вчені стверджували, що поведінка представників певної спільноти визначається переважно наслідуванням, характерною ознакою якого є знеосіблення, переважання ролі почуттів над інтелектом, душею раси (колективної душі).

Самобутніми за природою були думки О. Потебні стосовно психології міфологічних уявлень слов'янських народів. У циклі розвідок «Про міфічне значення деяких обрядів та повір'їв» [20] (у трьох книгах: «Різдвяні обряди», «Баба-Яга», «Змій. Вовк. Відьма») вчений здійснив аналіз казкових сюжетів використовуючи методику різних шкіл: міфологічної, історичної та психологічної. Спираючись на українські й загальнослов'янські вірування, звичаї та традиції, він детально простежив казкові мотиви оранки Змієм, вшанування хліба (казка про хліб та змію) у контексті різдвяних обрядів. Цілою книгою розглянув культурно-міфологічну строкатість образу Баби-Яги, зокрема, її відповідники у казках «Метелиця», «Морозко», «Казка про відьму» (відома ще як «Івась і відьма», «Телесик») із використанням міфічного образу німецької Гольди (Берти). Вчений звернув увагу на ряд варіантів сюжету про дідову та бабину дочку, що відкрито проектує архетипи Анімус та Аніма. Окремо у дослідженнях О. Потебні вивчаються тваринні казково-міфічні персонажі, що у традиціях багатьох європейських народів співвідносяться з людськими рисами характеру. Так, зокрема, ним детально вивчено сюжети про лисицю як трансформування образу Баби-Яги/Гольди/Марени та побутування казок про лисицю і вовка у європейській фольклорній традиції. Дослідник провів аналогію між сюжетами про диких та свійських тварин, зокрема виконання котом/кішкою ролей лисиці/Гольди/Баби-Яги. Окремо подав розвідки про казкові сюжети, де діє Баба-Яга/Кобиляча голова (як паралелі); сюжети про богатирів (Кирила Кожум'яку, Котигорошка); про вовкулаків, відьом. В іншій розвідці О. Потебня порушив питання «Про Долю та подібних до неї істот» [19], де також торкнувся психо-символічного образу Долі у казках. Психологічний аспект вказаних вище явищ утилітарного змісту в поед-

нанні з народною уявою та віруваннями (певним колективним свідомим) віддзеркалився у народній казці рядом образів-символів, що на підставі окремих спільних ознак дозволяє говорити про подібність мислення етносів віддалених у часі та просторі, про однаковість соціального устрою, природи уяви, свідомості, слова. Частина матеріалі з вищеназваної праці О. Потебні увійшла до другого та третього тому тритомника О. Афанасьєва «Поетичні погляди слов'ян на природу» [1]. Хоча й вважають, що саме ця праця стала однією з головних у формуванні поглядів вітчизняної міфологічної школи та сприяла породженню низки досліджень, зокрема О. Потебні, О. Котляревського, М. Костомарова, М. Сумцова, П. Іванова та ін., проте бачимо, що міфологічна школа у цьому авторстві досить відірвана від народного побуту, не здатна самостійно пояснити причини виникнення та побутування народної душі в її віруваннях.

На початку ХХ ст. М. Грушевський у вступі до «Історії української літератури», говорячи про «філологічно-естетичне і соціологічне трактування літератури», близько підійшов до формулювання методології психологічної школи. Вчений зазначав: «праці філологів школи Штайнталя, що відродила й розвинула старі гадки Гердера і Гумбольдта, поставивши еволюцію словесної творчості в безпосередній зв'язок із еволюцією мови, мислення і законами психології взагалі, перекинули міст з чисто філологічної сфери у сферу примітивної культури, етнології й соціології». Далі вчений наголосив: «У нас визначним і дуже талановитим представником сього нового напрямку історично-літературного методу був Потебня, найбільший з українських філологів. Він... заложив твердий ґрунт для досліду еволюції словесної творчості в зв'язку з еволюцією слова і думки взагалі. «Історія словесності», таким чином, все більше пересувалась з-поміж філологічних наук ближче до наук соціологічних, які ставили завданням висвітлення психологічних функцій людини в загальній еволюції її соціального життя» [4, с. 53-54]. Цей «новий напрям» можна назвати «психологічною школою» О. Потебні – тією школою, яка «існувала, існує й буде існувати, адже вона має невичерпне джерело не тільки ідей, а й постановок проблеми» [25, с. 104]. В. Петров безпідставно відзначив, що «фольклоризм Потебні... психологічний. Він обстоює тотожність фольклорних пізнавальних та психологічних явищ і форм» [16, с. 18-19]. Проте, за часів О. Потебні, та й пізніше, психологічна школа в українській науці так і залишилася додатковим методом вивчення, не створивши міцної методологічної основи.

Натомість, у європейській традиції, праця В. Вундта «Психологія народів» розбудила інтерес до вивчення психічних явищ у різних жанрах фольклору, зокрема народних казках [32]. На останні десятиліття ХІХ ст. визріла гіпотеза Л. Лайстнера у книзі «Загадка Сфінкса» («Das Rätsel der Sphinx», Berlin, 1889) про те, що казкові сюжети постають зі снів, найчастіше – з нічних жахів. Він «намагався довести існування взаємозв'язку між символічними снами, що повторюються й фольклорними мотивами» [28, с. 15]. Аналогічні думки висловлювали Г. Якоб та Фр. фон дер Лаен (Georg Jakob

«Märchen und Traum», Hannover, 1923; F. von der Leyen «Das Märchen», Leipzig, 1925), однак їхні міркування, так само, як і гіпотеза Л. Лайстнера, не знайшли підтримки у вчених. Пошуки психологічного аспекту природи народної казки не припинялися з початку ХХ ст. Проте, казка розглядалася у поєднанні з міфом, природа якого більше піддавалася теоретичним поглядам психологів. Основоположник психоаналізу З. Фройд у праці «Психологія сновидінь» стверджував, що своєю основою казки і міфи не відрізняються від сновидінь і використовують подібну мову символів. Міфічна й казкова фантазія глибоко символічна, постає перед нами як «прозора й однозначна алегорія витісненого зі свідомості еротичного комплексу» [29]. Послідовники вченого розглядають міфи і казки як об'єктивовану «психічну ситуацію й реалізацію сексуальних потягів, можливих до періоду утворення сім'ї» [13, с. 58-59]. Так, О. Ранк у статті «Міф про народження героя» [23] стверджував, що казка пізніша ніж міф, виникла у період встановлення унормованих сімейних стосунків, «завуальовуючи «в інтересах батьків» первісний відвертий сексуальний комплекс. Для розради батька казка робить молодшого сина (його найбільш небезпечного суперника, оскільки еротичний потяг до матері інфантильний) геросом, рятівником батька (наприклад, у сюжеті про живу воду й молодильні яблука). Відповідно у казках суперництво сина й батька замінюється суперництвом братів між собою, а інфантильна еротична фантазія, спрямована на матір, трансформується в сюжет еротичного переслідування пасинка мачухою.

Особливої популярності в етнопсихологічних дослідженнях набули праці К.-Г. Юнга [29; 30], де міфологічне мислення і міфологічна свідомість отримали назву сильних емоційних потрясінь, набувши форми архетипів, праобразів, первинних вроджених структур, що містяться в колективному несвідомому, апріорно формують активність уяви й лежать в основі загальнолюдської символіки. Психоаналітики (М.-Л. фон Франц, К.-П. Естес, С. Біркхойзер-Оері, Х. Дікманн, Д. Калшед, Дж. Кемпбелл, М. Вудман та ін.) обрали народні чарівні казки піддослідним матеріалом, вбачаючи в них підсвідоме моделювання народом/етносом психологічних виявів світових архетипів, еротичних заборон, внутрішньої волі людини на рівні «дитинства людства», вселюдських сновидінь. Таким чином, психологічне тлумачення казки може відштовхуватися від того, що всі казкові персонажі, дії, тварини, місця і символи є втіленням внутрішніх душевних поривів, імпульсів, переживань і прагнень.

Психологічна школа в українській фольклористиці до праць М. Дмитренка не ставала об'єктом і предметом окремого вивчення. Історики фольклористики у своїх працях окремими розділами подають школи: міфологічну, культурно-історичну, міграційну, філологічну. Літературознавці, як правило, пишуть про «психологічний напрям у літературознавстві» або про «психологічний напрям в історичній школі» [21; 22; 14]. Л. Білецький у першій книзі «Основ української літературно-наукової критики» подав «Перспект оглаву другої частини», де мав намір висвітлити українську специфіку загальноєвропейсько-

го феномену психологічної школи [2, с. 45, 366]. Проте, не зреалізував задуманого. На підставі досліджень М. Дмитренка [8] про О. Потебню як основоположника психологічної школи в українській фольклористиці, можемо говорити про філолого-психологічну або етнопсихолінгвістичну школу О. Потебні. «Ранні праці вченого науковці зараховують до міфологічної школи; часом згадують про його компаративістські набутки. Ні до міфологічної, ні до культурно-історичної (як бачимо в монографії Я. Гарасима), ні до історичної, ні до філологічної – до жодної із цих шкіл О. Потебня не потрапляє. І, мабуть, не тільки тому, що межі будь-якої школи йому затісні. Науковий внесок О. Потебні особливий, такий, що методологічно охоплює чимало підходів до вивчення мови, мислення фольклору, літератури, загалом етнолінгвістики та етнопсихології [8, с. 269-270].

Проте, в Україні про доцільність вивчення усної народної творчості у світлі психології свого часу писав ще Ф. Колесса, котрий відзначив: «Представники антропологічної школи, як Спенсер, Ланг та ін., устоюють на сьому, що на різних місцях у різних часах, у різних народів можуть зовсім самостійно і незалежно від себе складатися дуже подібні або й однакові пісні, казки і перекази, як вплив однакового устрою людської природи й однакової психіки на однакових ступенях умового розвитку й серед однакових обставин життєвих. Тут дослід входить уже в область психології. Показується, що твори усної словесності є у своєму складі не раз дуже заплутані та що не до всіх можна прикладати однакову методу. В усякім разі досліди на сьому полі мають дуже велике значення для історико-літературних студій» [11, с. 31]. Автор передмови до «Казок з Бачки» (1910) В. Гнатюка, Ю. Тамаш наголошував на існуванні зв'язку між чарівними казками та сновидіннями: «Усі казки будь-якого народу чи етнічної одиниці, як ані одна літературна пам'ятка, виражають ясно, прозоро і переконливо колективний сон найширшої верстви людей певного етносу, який не зазнав привілеїв так званих вищих верств чи привілейованих класів цього народу» [26, с. 10]. Сталість казки пояснюється перевагою у фольклорі свідомості типового і традиційного над індивідуальним, так зване «колективне свідоме», де люди постають як біологічний вид, як природна субстанція. За соціологічними поглядами на фольклор як колективне свідоме, казка постає як спосіб передавання інформації та як засіб збереження досвіду людської спільноти. За твердженнями Л. Мушкетик, «казка на відміну від деяких інших жанрів фольклору є суто антропоцентричною, людиновимірною, зосередженою на людині... універсальність казки полягає у колективності всетворення. Цей всетвір живе і розвивається в межах однієї спільноти, усно передається від покоління до покоління; казка – моральний кодекс, спонукальне і стримуюче начало» [13, с. 23]. На наше переконання, людство обрало казку як форму для збереження сакральньо-профаної культурної інформації, як невимушено-примусове навчання підростаючому поколінню культурних цінностей роду-племіні, як спосіб привернення уваги до пізнання соціуму створеного дідами (пращурами).

Українські казкознавці рясно користувалися психологічними термінами, пояснюючи те чи інше казкове явище, але не акцентували на методології саме психологічної школи. Так, психологічні аспекти вивчалися дослідниками народних чарівних казок (І. Березовський, Л. Дунаєвська та ін.) як етнофілософські, культурно-історичні, філологічні, зважаючи на дотичність дисциплін та предметів вивчення; В. Давидок у монографії «Первісна міфологія українського фольклору» осмислив зв'язок української чарівної казки з обрядом ініціації та міфоритуальною традицією слов'ян [5]. Ще яскравіше методіку психологічної школи використала О. Олійник у дисертаційному дослідженні «Антиномія категорій «свій»/«чужий» у просторі української народної чарівної казки» вказавши на особливу ознаку казкового часопростору як протиставлення «свого» і «чужого», що зумовлює не тільки специфіку хронотопу в народних чарівних казках, а й специфіку цього фольклорного жанру загалом. На підставі семіотичної бінарної опозиції «свій»/«чужий» (аналог свідоме/несвідоме) утворюється символічний художній простір, який може змінювати не лише форму, а й властивості та функції у процесі розвитку казки [15, с. 15].

Актуалізуючи надбання української психологічної школи, О. Добродум, досліджуючи символіку Світового Дерева, вказала на доцільність занурення «в дух нації», «у душу народу» через аналіз міфів і казок при вивченні першооснов етнопсихології. Дослідниця наголосила на існуванні на всіх етапах становлення і розвитку етносу певних психоповедінкових архетипів як колективного несвідомого, обумовлюючи, з одного боку, унікальну душу української культури та своєрідність формоутворень її феноменального світу, а з іншого – визначаючи специфіку світовідчуття та світосприйняття окремої особистості [9, с. 144].

Думки про доцільність вивчення жанру чарівної казки на межі фольклористики і психології знаходимо у працях Н. Годзь, присвячених дослідженню казки як форми об'єктивації архетипів, в якій нагромаджуються етнічна ідентичність та менталітет: «Казка, як знакова система, буде певний позачасовий нарративний простір, де наратори, за допомогою текстів, мають змогу не тільки передавати загальнокультурні константи, але й розкривати етнічно зумовлене світобачення. У казкових текстах зберігається суворий розподіл обов'язків і функцій. Казковий фольклор може структурувати «буденну» поняттєву систему, систему авто- та гетеро стереотипів і відображати етнолінгвопсихологічний несвідомий простір» [3, с. 11].

Основним інструментарієм психологічної школи у вивченні народної казки нині стає архетип, що накладається на поняття казкового мотиву. За спостереженням О. Колесник, «все розмаїття філософсько-естетичних концепцій архетипу можна звести до трьох методологічних моделей розуміння феномену: а) як духовно-онтологічної, трансцендентальної реальності, визначальної по відношенню до матеріального світу; б) як психологічної іманентної реальності; причому відмежування обох типів розуміння не є чітким, що робить логічним їх синтез; в) розуміння архети-

пу як відображення людської душі об'єктивно існуючих структур буття, поєднання реального та ідеального, космічного та психічного. Паралелі можна знайти в усіх концепціях, що мають справу з поняттями Макрокосмосу та Мікрокосмосу» [10]. Вона розглядає «мотив» як корелят архетипу в міфологічних дослідженнях, наголошуючи на тому, що фольклористи відштовхувалися від «емпіричного матеріалу, вражаючи подібність якого в різних етнокультурах зробила необхідними узагальнення та систематизацію. У такий спосіб, через вивчення фольклорних інваріантів, до поняття архетипу підходили М. Грушевський та Леся Українка. Сучасне розуміння фольклорного «мотиву» як конкретного прояву архетипу, підсилює позиції як культурології, так і аналітичної психології». Проте, тут варто вести мову не про архетип поведінки чи дії, а про архетипний образ, що об'єктивується в чарівних казках. Відштовхуючись від психоаналітичних теорій, О. Тиховська у праці «Українська народна казка: психоаналітичний аспект», спробувала осмислити різні етапи взаємодії української ментальності з колективним несвідомим, метафорично персоніфікованим у чарівних казках через архетипні образи. Чарівну казку, з точки зору психоаналізу, дослідниця вважає відносно закритою системою з низкою символічних картин і подій, що чергуються, й через посередництво яких може бути розкритий її зміст [26, с. 13].

Висновки і пропозиції. Психологічна школа в українській фольклористиці, як бачимо, в особі О. Потебні мала фундатора й законодавця на тривалий час, випередила чимало ідей представника європейської психологічної школи В. Вундта, психоаналітичні здобутки З. Фрейда, положення К. Юнга, К. Дюргайма, Л. Леві-Брюля. Прихиль-

никами його поглядів стали згодом відомі теоретики фольклористики П. Житецький, М. Сумцов, І. Франко, Ф. Колесса, В. Петров, О. Білецький та ін. Дослідження народної казки представниками психологічної школи стосувалися вивчення відображення спільних психічних законів і закономірностей духовного життя етносу через мову, магію, ритуали, обряди, звичаї. Її представники з'ясували еволюцію світогляду, психологію творчості, шляхи самореалізації особистості через мовну, комунікативну та колективно-творчу діяльність як спосіб входження до ширшої спільноти – народу і людства [9, с. 362-363]. Дослідження народної чарівної казки на початку і впродовж першого і другого десятиліть ХХІ ст., з огляду на світові та національні здобутки психологічної школи, отримали суто психологічне пояснення природи архетипу, колективного несвідомого, концептів свій/чужий як аналогічних до свідомого/несвідомого, вказуючи на відображення у казковому епосі душі та духу народу, його психосоціокультурних чинників. Психологічна школа відкрила перед казкознавцями ще одну сторінку невичерпного народного генія, сприяючи глибшому розумінню і поясненню різномірних складових чарівної казки.

Дослідження у цьому напрямі лишаються актуальними за тих обставин, що не всі аспекти стосовно психології казки розкрито. Так, зокрема, не отримала належного вивчення думка про постійне продукування народом казкових сюжетів та мотивів, динаміка переходу міфів, легенд, повір'їв у казку тощо. Подальшого дослідження казкознавців-психоаналітиків потребують аспекти побутування та продукування казок у контексті сучасної української культури, міжкультурних взаємин, міждисциплінарних спеціальних досліджень.

Список літератури:

1. Афанасьев А. Н. Поэтическое воззрение славян на природу. Том 1-3 / Александр Николаевич Афанасьев – М., 1865-1869.
2. Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики / Леонід Білецький – К.: Либідь, 1998. – 372 с.
3. Годзь Н. Б. Культурні стереотипи в українській народній казці: автореф. Дис. ... канд. філол. наук: спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури» / Наталія Борисівна Годзь – Харків, 2004. – 19 с.
4. Грушевський М. Історія української літератури. В 6 т., 9 кн. / Упор. В. В. Яременко. Авт. передм. П. П. Кононенко; прим. Л. Ф. Дунаєвської. – Т. 1 / Михайло Грушевський – К.: Либідь, 1993. – 392 с.
5. Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору / Віктор Феодосійович Давидюк – Луцьк: Вежа, 1997. – 296 с.
6. Дзюба Іван. Білецький і Потебня // Слово і час, 1994. – № 11-12. – С. 9-16.
7. Дикманн Х. Сказание и иносказание: юнгианский анализ волшебных сказок / Ханс Дикманн; пер с англ Г. Л. Дроздецкой, В. В. Зеленского. – СПб.: Гуманитарное агенство «Академический проект», 2000. – 254 с.
8. Дмитренко М. К. Українська фольклористика другої половини ХІХ століття: школи, постаті, проблеми / Микола Костянтинівич Дмитренко – К.: «Сталь», 2004. – 383 с.
9. Добродум О. В. Світове Дерево як культурний символ єдності в різноманітті // Універсальні виміри української культури. – Одеса, 2000. – С. 140-147.
10. Колесник О. С. Міфопоетичне відтворення архетипу: автореф. дис. канд. філос. наук: спец. 09.00.08 – «Естетика» / Олена Сергіївна Колесник. – К., 2002. – 16 с.
11. Колесса Ф. М. Про вагу наукових дослідів над усною словесністю / Філарет Михайлович Колесса // Фольклористичні праці. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 17-33.
12. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Елезар Моисеевич Мелетинский. 2-е издание, репринтное. – М.: Вост. лит. РАН, 1995. – 407 с.
13. Мушкетик Л. Персонажі української народної казки. Монографія / Леся Мушкетик – К.: Український письменник, 2014. – 350 с.
14. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства. Підручник / Михайло Кузьмович Наєнко. – К.: Академія, 2001. – 360 с.
15. Олійник Оксана Григорівна Антиномія категорій «свій»/«чужий» у просторі української народної чарівної казки: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 «Фольклористика». – Львів, 2007. – 19 с.
16. Петров В. П. Український фольклор (На правах рукопису). – Мюнхен, 1946. – С. 18-19.
17. Потебня А. А. Из записок по теории словесности / Александр Потебня – Х., 1905. – С. 59.

18. Потебня А. А. Мысль и язык. Изд. 3-е / Александр Потебня – Х., 1913. – С. 130.
19. Потебня А. А. О Доле и сродных с ней существах / Александр Потебня // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских: Т. 1. Древности: Труды Московского Археологического Общества. – М., 1865-67. – С. 34-52.
20. Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий / Александр Потебня // Чтения в Обществе Истории и Древностей Российских. Кн. 1-3 – М., 1865. – С. 85-310.
21. Психологическое направление в русском литературоведении // Академические школы в русском литературоведении. – М.: Наука, 1975. – С. 300-399.
22. Психологічний напрям в історичній школі // Наєнко М. К. Українське літературознавство: Школи, напрями, тенденції / Михайло Кузьмович Наєнко – К.: Академія, 1997. – С. 109-129.
23. Ранк О. Миф о рождении героя / Отто Ранк // Между Эдипом и Озирисом: Становление психоаналитической концепции мифа: сборник / Сост., вступ. ст. В. С. Менжулина; пер. с нем. Г. В. Барышниковой, М. С. Кадиш, М. М. Кобылинской, Н. В. Несторенко, В. В. Соболевского – Львов: Инициатива; М.: Совершенство, 1998. – С. 123-206.
24. Ранк О., Закс Г. Психоаналитическое исследование мифов и сказок / Отто Ранк, Ганс Закс // Между Эдипом и Озирисом: Становление психоаналитической концепции мифа: сборник / Сост., вступ. ст. В. С. Менжулина; пер. с нем. Г. В. Барышниковой, М. С. Кадиш, М. М. Кобылинской, Н. В. Несторенко, В. В. Соболевского. – Львов: Инициатива; М.: Совершенство, 1998. – С. 207-246.
25. Романець В. А. Історія психології ХІХ – початку ХХ ст. / Василь Романець – К.: Вища школа, 1978. – 428 с.
26. Тамаш Ю. Передмова / Юліан Тамаш // Гнатюк В. Казки з Бачки / Володимир Гнатюк – Нови Сад: Руске слово, 1986. – С. 2-3.
27. Тиховська О. М. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект. Монографія / Оксана Михайлівна Тиховська – Ужгород: Гражда, 2011. – 256 с.
28. Фон-Франц Мария-Луиза Психология сказки: Толкование волшебных сказок. Психологический смысл мотива искупления в волшебной сказке / Мария-Луиза Фон-Франц, пер. с англ. – СПб: Б.С.К., 1998. – 362 с.
29. Фройд З. Тотем и табу / Зигмунд Фройд. Пер. с нем. – М.: АСТ, 2006. – 253 с.
30. Юнг К. Г. Архетип и символ / Карл Густав Юнг – М.: Ренессанс, 1991. – 304 с.
31. Юнг К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов / Карл Густав Юнг – Мн.: Харвест, 2004. – 399 с.
32. Wundt W. M. Lehrbuch der Physiologie des Menschen / Wilhelm Wundt. – Erlangen: Enke, 1865-1903 (10 volumes).

Карпенко С.Д.

Белоцерковский национальный аграрный университет

РОЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ В УКРАИНСКИХ СКАЗКОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Аннотация

Исследованы вопросы влияния психологической школы на формирование практики изучения украинского сказковедения. На примере работ А. Потебни, М. Грушевского, Ф. Колессы показана динамика изучения некоторых теоретических вопросов украинской народной сказки в ракурсе язык/культура/народ, учитывая параллельные исследования психологической школы в европейском контексте. Акцентировано на современном состоянии исследований по этнопсихологии в Украине и определены их направления, в том числе проблематика изучения сказки психологическими методами. Прослежено генезис украинской психологической школы на протяжении двух столетий с целью подтверждения актуальности этнопсихологических подходов в украинском сказковедении. Обобщено теоретические и практические наработки гуманистической с целью формирования дальнейших этнопсихологических исследований народной сказки.

Ключевые слова: украинская народная сказка, сказковедение, психологическая школа, А. Потебня, архетип, этнопсихология.

Karpenko S.D.

Bila Tserkva National Agrarian University

THE ROLE OF THE PSYCHOLOGICAL SCHOOL IN UKRAINIAN FAIRYLORE STUDIOS

Summary

The article deals with the studying of the influence of the psychological school achievements on the development of Ukrainian fairylore editing. Basing on the works of A. Potebnja, M. Hrushevsky, F. Kolessa we observed the dynamics of the theoretical issues of the traditional Ukrainian fairytale on the edge of the language/culture/nation, taking into consideration the parallel research of the psychological school in the European context. It has been emphasized the modern research of the ethnopsychology in Ukraine, as well as pointed out directions of the research, especially the problem of studying the fairytale with the psychological methods. It has also been observed the genesis of the Ukrainian psychological school during two centuries in order to establish the importance of ethnopsychological approaches to Ukrainian fairylore. Theoretical and editing achievements were summarized for further ethnopsychological research of the traditional fairytale.

Keywords: traditional Ukrainian fairytale, fairylore, psychological school, A. Potebnja, archetype, ethnopsychology.